

MƏSİAĞA MƏHƏMMƏDİ

ŞƏMS VƏ MÖVLANA

Bakı - 2010

Elmi redaktoru: **Səadət Şıxıyeva,**
filologiya elmləri namizədi

Ön sözün müəllifi: **Cavanşir Yusifli,**
filologiya elmləri doktoru

**Məsiğa Məhəmmədi. Şəms və Mövlana. – Bakı:
“Nurlan”, 2010. 62 s.**

Kitaba sufizmin və bütövlükdə Şərq bədii-fəlsəfi düşüncəsinin ən parlaq simalarından olan Şəms Təbrizi və Mövlana Cəlaləddin Rumi haqqında müəllifin məqalələri, eləcə də onların yaradıcılığından tərcümələri daxil edilmişdir. Müəllif Azərbaycan şərqşünaslığı və ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə olaraq, Şəms Təbrizinin gerçək şəxsiyyəti və düşüncələri üzərinə işıq salmış, onun bioqrafiyasının bəzi qaranlıq və mübahisəli məqamlarına aydınlıq gətirməyə, eləcə də Mövlananın irəli sürdüyü fəlsəfi-ictimai təlimin yığcam və anlaşılıqlı şərhini verməyə çalışmışdır. Kitabda yer almış və orijinaldan edilmiş tərcümələr Azərbaycan oxucusuna ilk dəfə təqdim olunur.

Kitab şərqşünaslar, filoloqlar, ali məktəblərin müəllim və tələbələri, eləcə də klassik Şərq ədəbiyyatı ilə maraqlanan geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© M.Məhəmmədi, 2010

Unudulmaz dostum və həmkarım,
gölkəmli Azərbaycan yazıçısı
Əlibala Hacızadənin
işıqlı xatirəsinə ithaf edirəm.

Müəllif

"TƏBRİZDƏN DOĞAN GÜNƏŞ"İN HƏQİQƏTİ

yaxud

Bir addım kənarda gülümsəyən adam...

(*ön söz əvəzi*)

Son zamanlarda dünyanı başına götürən anti-ədəbi və psevdo-elmi yazıların içində başını götürüb gizlənmək istədiyən anda elə bil, böyük sufi Rumi demişkən, yatdığı anda üzünə su çilənir (...qalx ayağa və əbədiyyətin bədəsini əlinə al / yerdə qalan mətləbi sənə gizləndə eşq deyəcək...), bir az toxtaq olursan. Ancaq... yenə də, bu qədər yazı-pozunun içində əsas olan şey - fərq - yazan adamın özünün özündən fərqi... yoxdu, qəhətə çıxıb, oxumaq istədiyən şeylər su kimi məchul bir ünvana axıb gedir, nə özünü, nə də səni saxlayır. Bir də, elə bil bütün bu anti-ədəbi və psevdo-elmi qaralamaların "məhiyyətinin" təsdiqi kimi, bu qələmçilərin bağladıkları kitablar da balaca bir maşına qoşulan çox uzun qoşquya bənzəyir... Kitabların arxasında, o üz-bu üzündə boya ləkəsi kimi görünən rəylər, dünyanın və məmləkətimizin böyük söz adamlarının bu "zalım tifil" haqqında referansları... bilmirsən, nəyi oxuyasan, qərara gəlersən ki, kitabı bağlamaq lazımdı. Açılmamış bağlanan kitab metaforası bu günümüzün ədəbi gəzişmələrini səciyyələndirən ən doğru, ən dürüst təyindir.

Yaxınlarda bütün bu narahatlığı unuduran, filologiya elmimizin gələcəyinə böyük ümidlər doğuran iki yazı oxudum və bu kiçik yazıda sayğılı "525-ci qəzet" in

oxucuları ilə fikirlərimi bölüşmək istərdim. Söhbət dostum, görkəmli şərqşünas-filoloq və tərcüməçi Məsiağa Məhəmmədinin qəzetin keçən şənbə sayında çap edilən "Təbrizdən doğan Günəş" və "Xalq qəzeti"nin 25 oktyabr tarixli sayında yer alan "Mövlana nə deyir?" yazılarından gedir.

Hər iki yazını fərqləndirən əsas cəhət sözü gedən mədəni epoxanın gizlinlərini, ümumi mənzərəsini bilmək, hadisənin mahiyyətini bəlirləyən ifadə və çalarları düzgün şəkildə tapmaq və sadə dildə çatdırmaqdır. Hər iki məqaləsində müəllif məhz dövrü və haqqında söz açdığı sənətkarların yaradıcılıq sirlərini (və hər ikisini bir yerdə şərtləndirən məntiqi!) dərinləndən bildiyi üçün onlardan əksər yazılarda olduğu kimi orta əsrlər mədəniyyətinin doğurduğu kateqoriya kimi bəhs edir. Qəribədir, biri söz yazır, insanları ovsunlayır, qaranlıq və zülmət içində qərq olan dünyaya işıq salır, o biri sözə sığmur, sözdən və dünyadan baş götürüb qaçır və elə hərəkətlər edir ki, haçansa dünyada olması da təəccüb doğurur: doğrudan o bir məcaz idi, yoxsa gerçək? Şəms Təbrizidən gətirilən sitatda deyildiyi kimi:

***O Xəttat üç cür yazı yazdı,
Birini Ondan başqa heç kəs oxumadı.
Birini həm O oxudu, həm də başqaları.
Birini isə nə O oxudu, nə də başqaları –
O üçüncü yazı mənəm!***

Şəms Təbrizi işıq mənbəyidir, enerji qaynağıdır, bu qaynaq olmadığı halda nəinki Rumi-dən, ümumən o dövrdən bir ədəbi kateqoriya kimi bəhs etməyin mənası qalmır. Ona görə də, müəyyən mənada "Rumi ili" anlayışı qüsurludur, Ruminin öz ideyalarına uyğun gəlmir (Rumi divanını "Şəmsin divanı" adlandırmışdı). Şeyrlərinin birində Rumi yazırdı ki: Tər içində Ay kimi bət-bənizin ağarsa / Ürəyində birdən dərin bir boşluq hiss etsən / Şəmsin gözləriylə baxıb gözəlliyi görəcəksən...

Şəms, Rumi, Həllac, İbn Ərəbi... haqqında dünya çapında bir çox maraqlı tədqiqatlar çap edilsə də (Henri Korbin. İbn Ərəbinin sufizmində yaradıcı təxəyyül. Flammarion, 1958; Klod Addas. İbn Ərəbi və qayıdışsız səfər. Söy nəşriyyatı, 1996; Annemari Şimmel. Ruhun alovu. Albin-Mişel, 1998; Eva dö Vitray-Meyeroviç. Rumi və sufizm. Söy nəşriyyatı, 1977; Lui Massinyon. Həllacın Eşqi. Qayımar, 1975), bizdə etiraf edək ki, hələ də onların qoyub getdikləri əsərlərin tənqidi mətnləri hazırlanmamışdır. Bütün bu şəxsiyyətlərin yaradıcılığı anti-filoloji yönərdən (daha çox İrandan ixrac edilən kitabların təfsiri və plagiat formasında) öyrənilir. Poetik tərcümələrə gəldikdə isə burada vəziyyət daha acınacaqlıdır. Bu meyxana ritmli tərcümələri heç yana çıxarmaq mümkün deyildir. Dünyanın çoxdan tanış olduğu, özü də professional alimlərin tərcümələri və tədqiqatları əsasında tanış olduğu bu çox ciddi mətnlər ana dilimizdə danışandan sonra hələlik az şeylərə ümid etmək olar. O mənada ki, bu şəxsiyyətlər və dövrlər haqqında milli filologiyada əvvəldən düzgün araşdırma

prinsipləri işlənilib-hazırlanmamışdır. Nizami, Füzuli, Nəsimi və digər şəxsiyyətlər, onların yaradıcılıqları haqqında qələmə alınan monoqrafiyaları oxuyanda gülməyə bilmirsən. "525-ci qəzet" və "Xalq qəzeti"ndə təqdim edilən bu iki yazı həm də filoloji səviyyəsi etibarlı ilə səciyyəvidir. Ancaq heyf ki, bu tipli yüksək professional səviyyədə yazılan məqalələri hər deyəndə oxuya və tapa bilmirsən. Çox təəssüf ki, bizdə filoloq formalaşmır, inkişaf etmir, təkmilləşmir, ancaq "yetişir"... İşığı zülmət qaranlığın hansısa künc-bucağında deyil, sadəcə həmişə olduğu yerdə aramaq lazımdır. Yəni bu tipli yazılara çox yer vermək gərəkdir.

Sonda dostuma böyük yaradıcılıq uğurları arzulayıv və fikrimi yenə də Ruminin sözləriylə bitirmək istəyirəm:

DİVANƏLİK

*Sənin məhəbbətin
Şərəblə qanuma qarışanda
Ağlımı itirdim! Günüüm gecəyə döndü.
Divanələr dörd bir yana qaçdılar!
O vaxtdan əllərim əsir,
İşim-gücüm lələk sındırmaqdır.
Kirpiklərini vəsf etmək istəyirəm,
Ancaq dəftər-kağızı qaralayıram!*

Cavanşir Yusifli

"525-ci qəzet" 27 oktyabr 2007

ŞƏMS TƏBRİZİ

سخن، با خود توانم گفتن،
یا هر که خود را دیدم در او،
با او، سخن توانم گفت!

*Sözü özümə deyə bilərəm,
Ya da o kəsə deyərəm ki,
Onda özümü görürəm!*

Şəms minarəsi, Xoy

TƏBRİZDƏN DOĞAN GÜNƏŞ

*O Xəttat (Allah – M.M.) üç cür yazı yazdı:
Birini Ondan başqa hes kəs oxumadı.
Birini həm O oxudu, həm də başqaları.
Birini isə nə O oxudu, nə də başqaları.
O üçüncü yazı mənəm!*

Şəms Təbrizi

Şəms Təbrizi kim idi? 1244-cü ilin bir payız günü dəvətsiz-filansız Konyaya gəlib şəhərin ən hörmətli ruhanisi, məşhur şeyx Bəhaəddin Vələdin oğlu Cəlaləddin Ruminin həyatını alt-üst edən, onu «fitvalar verən şeyxdən şairə çevirən» (Sultan Vələd), «minbərdə vüqarla oturduğu halda küçədəki uşaqların oyuncağına döndərən» (Mövlana) bu şəxs necə bir insan idi və buna necə nail oldu? Bu sual təkcə müasir tədqiqatçıları və onların sələfləri olan orta əsr təzkiyəçilərini deyil, həm də hadisənin canlı şahidlərini – Mövlananın yaxın ətrafını və bütövlükdə Konya əhlini ciddi şəkildə maraqlandırmış və düşündürmüşdür.

Mövlananın oğlu Sultan Vələd özünün «Vələdnamə» poemasında Şəmslə görüşdən sonra atasının davranışında baş verən köklü dəyişikliyin onun müridlərində doğurduğu qəzəb dolu sualları belə ümumiləşdirmişdir:

چه کس است این که شیخ مارا او

برد از ما چو یک کهی را جو

ساحر است این مگر به سحر و فسون
کرد بر خویش شیخ را مفتون
ورنه خود کیست او و در وی چیست
با چنین مکر میتواند زیست
نی ورا اصل و نی نسب پیداست
می ندانیم هم که او ز کجاست

*Axar su saman çöpünü alıb apardığı kimi
Bizim şeyximizi bizdən alan bu şəxs kimdir?
Bəlkə o sehrbazdır və sehlə, ovsunla
Şeyxi özünə məftun etmişdir?!
Axı o kimdir və onda nə var ki,
Belə məklə yaşaya bilir?!
Onun nə əsli bəllidir, nə də nəsəbi,
Həm də biz bilmirik, o hardandır.*

Maraqlıdır ki, şeirlərindən birində eyni sualı (təbii ki, başqa anlamda) Şəmsə Mövlananın özü də ünvanlayır:

تو کیستی صاعقه ای یا آتشی؟
که خانه و زندگی برای من باقی نگذاشتی

*Sən kimsən? İldırım, yoxsa od-atəş?!
Sən məndə ev-eşik, ömür-gün qoymadın!*

Şəmsin sirli şəxsiyyəti sonralar o qədər əfsanələşdi, elə müəmma haləsinə büründü ki, hətta məşhur ingilis şərqşünası Edvard Braun tarixdə belə bir adamın mövcudluğunu şübhə altına alıb onun Mövlana təxəyyülündən doğmuş bir obraz olduğu fikrini irəli sürdü. Nə yaxşı ki, nəhayət, Şəmsin qaynaqlarda adı keçən «Söhbətlər»i («Məqalat», yaxud «Xirqeyi-Şəms» - Şəmsin müxtəlif məclislərdə çeşidli mövzularda etdiyi söhbətlərin müridlər tərəfindən qələmə alınmış toplusu) tapılıb nəşr olundu və Şəmsin şəxsiyyəti, fikirləri, Mövlana ilə münasibətləriylə bağlı bir çox sualları cavablandırmaq, eləcə də onun barəsində yazılanlara xeyli təshihlər etmək imkanı yarandı. Məsələn, bir çox mənbələr Şəmsi savadsız bir dərviş kimi təqdim etmişlər. «Məqalat» isə Şəmsin öz dövrü üçün çox mükəmməl təhsil aldığı, o zamanın ən böyük elm və fikir adamları ilə oturub-durduğunu açıq-aşkar göstərməkdədir.

«Söhbətlər»də diqqəti çəkən ilk məsələ, təbii ki, Şəmsin özü barədə verdiyi bioqrafik məlumatlardır. Bu məlumatlar Şəms şəxsiyyətinin real cizgilərini kifayət qədər dolğun şəkildə əks etdirir. Bəlli olur ki, Şəms (Şəmsəddin Məhəmməd ibn Əli ibn Məlikdad) XII əsrin sonlarında Təbrizdə bəzzaz ailəsində doğulub. Ailənin yeganə, bir qədər də ərköyün övladı olan Şəmsin qeyri-adiliyi hələ uşaqlıq və yeniyetməlik çağlarında özünü göstərməyə başlayıb. Belə ki, o qərribə yuxular görür, anlaşılmaz hallara düşür, bəzən üç-dörd gün heç nə yemirmiş (amma bundan zəiflənmirmiş, əksinə, daha da gümrəhlaşır, şüuru daha aydın, zəkası daha iti olurmuş).

Bütün bunlar təbii ki, adi bir insan olan atasını bərk narahat edirmiş. Şəms bununla bağlı atası ilə dialoqlarını «Söhbətlər»də son dərəcə canlı şəkildə vermişdir: «*Soruşurdu: - Sənə nə olub? Cavab verirdim: - Mənə heç nə olmayıb. Dəliyəm? Kiminsə paltarını cırmışam? Sənin üstünə düşmüşəm? Sənin paltarını cırmışam? Deyirdi: - Bəs bu nə vəziyyətdir? Bilirəm, dəli deyilsən, amma bu davranışını başa düşmürəm*». Yaxınlarının və ətrafdakıların onu başa düşməməsindən doğan kədərli vəziyyəti, qərribə psixoloji ovqatı Şəms belə ifadə etmişdir: «*Atamın məndən xəbəri yox idi. Mən öz şəhərimdə qərrib idim. Atam mənə yad idi, ürəyim ondan ürküdü. Mənimlə mehriban danışdı, amma mənə elə gəlirdi ki, mənə döyür, evdən qovur*». Nəhayət, Şəms atası ilə arasındakı bu anlaşılmazlığı toyuq altına qoyulmuş qaz yumurtalarının misalı ilə izah edir: toyuğun çıxarıb bəslədiyi qaz balaları arxı görəni kimi özlərini suya vurur, onların başqa növdən olduğunu anlamayan toyuq isə suya girə bilməyib narahat halda arxın qırağında o yan-bu yana qaçır. Atası ilə bağlı xatirələrini Şəms belə ümumiləşdirir: «Yaxşı adam idi, amma aşıq deyildi, yaxşı adam başqadır, aşıq başqa; aşıqın halını aşıqlər bilər!»

Atası Şəmsin oxuyub fəqih olmasını, cəmiyyətdə rəsmi mövqe tutmasını arzulayırdı, buna görə də onu Təbrizin ən yaxşı mədrəsəsinə qoymuşdu. Şəms də yaxşı oxuyur, fiqhi dərindən öyrənirdi, amma təhsilə, elmə karyera aləti kimi deyil, həqiqətə çatmaq vasitəsi kimi baxırdı: «*Vallah, billah mədrəsələrdə oxuyanlar çalışırlar ki, sabah özləri də mədrəsə sahibi olsunlar. Dünya malı*

üçün elm öyrənmək nəyə gərək? Bu kəndir quyudan çıxmaq üçündür, bir quyudan çıxıb başqa quyuya düşmək üçün yox!»

«Söhbətlər»in mətni Şəmsin həm fiqh, həm də o dövrün digər elmləri sahəsində necə dərin biliyə, necə geniş erudisiyaya malik olduğunu aydın göstərir. Sonralar Mövlana yazacaqdı ki, kimya, nücum, riyaziyyat, ilahiyyat, hikmət və məntiqdə Şəmsin tayı-bərabəri yoxdur. Amma Şəms o dövrün terminologiyası ilə desək, təkcə «aqli» və «nəqli» elmləri öyrənməklə kifayətlənmirdi, paralel olaraq Təbrizdəki sufi məclislərində iştirak edirdi. Həmin dövrdə o, Əbubəkr Səlləbaf Təbrizi adlı bir şeyxin müridi də olmuşdu. Amma sonralar təsəvvüfdə ən yüksək məqama yetişsə də, ənənəyə uyğun olaraq özü ətrafına müridlər toplamadı. Şəms bunu «Söhbətlər»də çox maraqlı bir şəkildə izah edir: *«Mən mürid tutmuram. Məndən çox yapışdılar ki, sənin müridin olaq, bizə xirqə ver, qaçdım... Mən mürid tutmuram, şeyx tuturam, özü də hər şeyxi yox, kamil şeyxi!»* Şəms Tanrının məşhur hədisdə deyilən (**«Mənim qübbəmin altında övliyələrim var, onları Məndən başqa kimsə tanımaz»**) gizli övliyələrindən idi, tanınmaqdan və şöhrətdən qaçırdı. Yenə özü başqa bir yerdə deyir: *«Mənim bu aləmdə adi adamlarla işim yoxdur, onlar üçün gəlməmişəm»*. Təsadüfi deyil ki, bir müddət sonra müəllimi Şəmsəddin Xoyi ona dərs deməkdən imtina etmiş və bunu belə əsaslandırılmışdı: *«Mən Allahın yanında xəcil olmaq istəmirəm... Səndə üstün bir gövhər var, mən ona nəşə nəqş edə bilmərəm»*.

Beləliklə, Şəmsin kamil şeyx axtarışı ilə uzun-uzadı səfərləri başlayır: Dəməşq, Hələb, Bağdad, Qeysəriyyə, Ağsaray, Sivas, Ərzurum, Ərzincan... və nəhayət, Konya. Tez-tez yerini dəyişdiyi, qəfil gəldiyi kimi qəfil də yoxa çıxdığı üçün «uçan Şəms» ləqəbi ilə məşhurlaşır. O dövrdə hər hansı şəhərə gələn tacir karvansarada, fəqih – mədrəsədə, dərviş isə xanəgahda qalır, burada pulsuz yeməklə təmin olunurdu. Şəms xanəgaha getmir, ümumiyyətlə, özünün təsəvvüf əhli olduğunu bürüzə vermirdi (adətən tacir qiyafəsində olurdu). Uzun müddət qaldığı şəhərlərdə Şəms əsasən müəllimlik edir, son dərəcə qənaətcil və təvazökar bir həyat sürürdü. «Söhbətlər»dən bəlli olur ki, hətta müəllimlikdə xüsusi metodikası varmış – təzə məktəbə gəlmiş uşağa 3 aya Quranı öyrədirmiş! Çox qalmadığı şəhərlərdə isə Şəms dolanışığını qayıt düzəltməklə, rəngsazlıq və suvaqçılıqla, yəni əlinin zəhməti ilə təmin edirmiş. Şəxsiyyətinin bu cəhəti nəzərə alındıqda, «Söhbətlər»də bir tərəfdən müftəxor dərvişlərə, əsassız iddialara düşən mürşidlərə, digər tərəfdən də «Məhəmməd dininin quldurları», «dinin bünövrəsini qazan siçovullar» adlandırdığı şeyxlərə, minbər əhlinə yönəlmiş ardıcıl və kəskin tənqidin köklərini anlamaq mümkündür (sonralar bu mövzular «Məsnəvi»də də geniş yer alacaqdı).

Çoxsaylı səfərləri gedişində Şəms o dövrün ən məşhur elm və irfan adamları ilə görüşüb müzakirələr aparmış, istər müasirləri, istərsə də əvvəlki dövrlərdə yaşamış görkəmli şəxsiyyətlər haqqında öz fikirlərini (bəzən sox sərt və kəskin formada) «Söhbətlər»də ifadə

etmişdir. Bu sırada onun «ən böyük şeyx» ləqəbi ilə tanınan Mühyiddin İbn əl-Ərəbi (1165-1240) haqqında fikirləri xüsusi maraq doğurur. İbn əl-Ərəbi ilə söhbətlərini təfəsilatı ilə xatırlayan Şəms bəzən onun məntiqi qarşısında çaşıb qalan böyük filosofu belə təsvir edir: *«Sözünün əvvəlində də mənə «övladım!» deyirdi, axırında da. Sonra da gülürdü: yəni belə övlad olar?!» Bununla belə İbn əl-Ərəbinin məqamını kiçiltmədən deyir: «O, bir dağ idi, dağ! Heyrətamiz bir kişiydi. Yaxşı həmsöhbət idi...»*

Nəhayət, deyildiyi kimi, 1244-cü ildə Şəms Konyaya gəldi və onun Cəlaləddin Rumi ilə sonradan «iki dənizin qovuşması» adlandırılan məşhur görüşü baş tutdu (qaynaqlardakı işarələrdən, o cümlədən, «Məqalat»dan bəlli olur ki, Şəms Mövlananı əvvəllər də görübmiş və bir növ onun öz missiyası üçün yetişməsinə gözləyirmiş). Həmin görüşdə Şəmsin verdiyi: **«Kim daha böyükdür: Bayəzid Bəstami, yoxsa Məhəmməd peyğəmbər?»** - sualı onun idrakın xarakterinə və irfanın təbiətinə baxışını əks etdirməklə, Mövlanada baş vermiş ruhi-mənəvi təbəddülətin mahiyyətinə işıq salır. Sonralar Şəms bu baxışını Həllac Mənsurun təmsalında bir qədər də konkret ifadə edir: *«Mənsura hələ Ruh bütün camalını göstərməmişdi. Yoxsa «Ənə-l-Həqq» («Haqq mənəm!») deyərdimi? Haqq hara, mən hara? Bu «mən» nədir? Söz nədir? Əgər Ruh aləmində qərq olsaydın, sözə sığardınmi?»* Və bir qədər sonra fikrini daha açıq deyir: *«Peyğəmbərin yolu ilə getmək zahirən ona təqlid etmək deyil, məsələn, o qovun yeməyibsə, sən də yemə*

(Məhəmməd peyğəmbər qovun yemədiyi üçün yuxarıda adı keçən məşhur sufi şeyxi Bayəzid Bəstami də qovun yemirmiş – M.M.). *Peyğəmbərin yolu ilə getmək odur ki, o, Meraca gedibsə, sən də onun ardınca get!*» Beləliklə, Şəms insanın qarşısına çox çətin vəzifə qoyur. Amma məsələ bununla da bitmir: «*Allah-əkbər deyirsən, yəni Allah böyükdür. Onda sən də çalış ki, böyük olasan!*» Yəni kamiləşmənin sonu yoxdur, məşhur hədisin ifadəsi ilə desək, idrakın birinci qarışını adlayıb təkəbbürə yuvarlanmaq olmaz, qarşıda təvazö doğuran ikinci, heyrət və heyranlıq yaradan üçüncü qarışlar var. Burada elm və ağıl müəyyən həddə («dərgaha») qədər işə yarayır, sonra «hicab»a – pərdəyə çevrilir; odur ki, sonrası ruhun və ürəyin işidir, qalanı eşqlədir. «*Əgər bu mənalari oxuyub öyrənmək və müzakirə ilə dərk etmək mümkün olsaydı, onda gərək Fəxr Raziyə baxanda Bayəzidlə Cüneydin başına aləmin küllü olaydı* (məşhur ilahiyyatçı Fəxrəddin Razi, məşhur sufilər Bayəzid Bəstami və Cüneyd Bağdadi nəzərdə tutulur – M.M.). *Deyirlər, Fəxr Razi Quranın təfsirində min kitab yazıb, bəziləri deyir beş yüz kitab. Yüz min Fəxr Razi Bayəzidin getdiyi yolun tozuna çatmaz...*»

Və nəhayət: «*Deyirsən ki, Allah birdir. Nə olsun, sən ki təfriqə içindəsən, bir deyilsən!*» Şəms hikmətindən işıq alan Mövlana poeziyası ilk növbədə bu birliyə yönəlib, ona xidmət edir: «**Biz birləşdirmək üçün gəlmişik, ayırmaq üçün yox!**» - deyir Mövlana. Sözün, sənətin, fikrin bundan böyük missiyası varmı?! Ən başlıcası, bu birlik dil, yaxud din birliyi deyil, ürək birliyidir. Ürəyin dili başqadır. Mövlana nə gözəl deyib:

ای بسا هندو و ترک همزبان
ای بسا دو ترک چون بیگانگان
پس زبان همدلی خود دیگر است
همدلی از همزبانی بهتر است

*Nə çox hindli və türk var ki, dilləri birdir,
Nə çox iki türk var ki, bir-birinə yad kimidir.
Deməli, məhrəmliyin dili tam başqa bir dildir,
Ürək birliyi dil birliyindən daha yaxşıdır.*

Beləliklə, Şəms Mövlananı elm məqamından eşq məqamına, alimlik mərtəbəsindən aşqlik mərtəbəsinə ucaltdı, onu kitablarda yazılanları bilməkdən doğan zərərli və mənasız təkəbbürdən xilas etdi. «*İnsanı bütün qorxulardan etiqad və eşq azad edər. Səni isidən hər etiqadı saxla, səni soyudan hər etiqaddan uzaqlaş*» - dedi. Mövlana dünyaya yenidən gəldi. Özü demiş, «**yanan çıraq yanmayan çırağa toxunub getdi**»...

Şəmsin Konyadan qəfil yoxa çıxması, o dövr müəlliflərindən birinin yazdığı kimi «qeybə çəkilməsi» barədə müxtəlif fikirlər var. Ən məşhur versiya onun öldürülərək bir quyuya atılmasıdır. Lakin «Məqalat»ın ən görkəmli tədqiqatçısı, kitabın elmi-tənqidi mətninin tərtibçisi Məhəmmədəli Müvəhhid Şəmsin Konyadan Təbrizə qayıdarkən Xoyda vəfat etdiyini və Xoydakı Şəms Təbrizi minarəsinin bu nadir şəxsiyyətin əsl dəfn yeri olduğunu əsaslandırır. Biz də bu fikrə qoşuluruq.

Şəmsin «Söhbətlər»i canlı fikrin misilsiz bir abidəsidir. Tam qətiyyətlə deyə bilərik ki, klassik farsdilli nəsrdə onun analoqu yoxdur. Təəssüf ki, bizdə lazımınca tədqiq və təbliğ olunmayıb. Hələ də bizdə Şəmsi şair adlandırılan, «Divani-Şəms»in ona aid olduğunu yazan «alimlər» var. Şəms özü isə: «*Məndə heç vaxt yazmaq adəti olmayıb, söz məndə qaldıqca hər an başqa bir üz göstərir*» - deyir. Amma Mövlana irsinin məşhur araşdırıcılarından Bədiüzzaman Füzuranfər yazır ki, Mövlananın əsərlərini həm də Şəmsin əsərləri saymaq olar. Zətən, Mövlana öz bənzərsiz divanını «Şəmsin divanı» adlandırmaqla bunu demək istəyib. Şəmsə müraciətlə açıq şəkildə:

بلکه صدای تو است این همه گفتار من

Mənim bütün bu dediklərim bəlkə də sənin səşindir

- söyləyib. Və Şəmsin bu sözləri deməkdə nə qədər haqlı olduğunu təsdiq edib: «*Əgər mənim deməyə bir söziüm olsa və bütün dünya ağzımı yumsa ki, o sözü deməyim, həmin söz min il sonra da olsa, mən istəyəm şəxsə çatacaq!*» Bu mənada Mövlananın bütün dünya tərəfindən qeyd olunan 800 illiyi həm də Mövlananı Mövlana edən, onun «haqqın və canın Günəşi» adlandırdığı Şəmsin – özünü Təbrizdən çıxan kişilərin ən kiçiyi sayan Şəms Təbrizinin bayramıdır.

20 oktyabr 2007

ŞƏMS TƏBRİZİNİN QƏBRİ HARADADIR?

*Təbrizdə Şəmsin həqiqi məzarının tapılması barədə
xəbər bu köhnə sualı yenidən gündəmə gətirib*

Bu günlərdə Təbriz şəhər şurasının sözcüsü Həbib Şiri Azər mətbuatın və informasiya agentliklərinin böyük diqqətinə səbəb olan açıqlama verib. O, bir qrup jurnalist qarşısında çıxış edərək bildirib ki, mövcud tarixi sənədlər və qaynaqlar əsasında aparılmış araşdırmalar nəticəsində Mövlana Cəlaləddin Ruminin piri və mürşidi Şəms Təbrizinin məzarının Təbrizin Gəcil rayonunda olduğu müəyyən edilib.

H.Ş.Azər həmçinin Şəmsin qəbrinin digər yerlərdə olması ilə bağlı iddiaları rədd edərək deyib: "Təəssüf ki, ötən illərdə məlumatsızlıq ucbatından, eləcə də mədəniyyət xadimləri və tarixçilərin susması, bu məsələ ilə bağlı dəqiq araşdırmaların aparılmaması nəticəsində Şəms Təbrizinin məzarının başqa şəhərlərdə və hətta ölkələrdə olması ilə bağlı çoxlu fikirlər irəli sürülüb, amma Təbriz şəhər şurası mötəbər sənədlər əsasında bu tarixi gerçəkliyi sübut etmək əzmindədir".

Sonda şəhər şurasının sözcüsü bəyan edib ki, tezliklə Təbriz bələdiyyəsi Şəmsin məqbərəsinin bərpası və yenidən qurulması işinə başlayacaq.

Bu arada Təbriz şəhər şurası mədəniyyət komissiyasının üzvü, tanınmış tədqiqatçı Behruz Xamaçı "Tehran emruz" ("Tehran bu gün") qəzetinin müxbiri ilə

söhbətində deyib: "Təbrizdə üç tarixi qəbristanlıq vardır ki, bunlardan birincisində 400 şairin məzarı yerləşir; həmin qəbristanlıqda dəfn olunmuş ilk şair XII əsrdə yaşamış Əsədi Tusi, sonuncu isə ustad Şəhriyərdir. İkinci qəbristanlıq indiki Taleqani küçəsində yerləşir ki, orda əsasən vəzirlər və dövlət xadimləri dəfn edilmişdir. Gəcil adı ilə tanınan və Təbrizin mərkəzində yerləşən üçüncü qəbristanlıq isə sufilərin və alimlərin dəfn yeri olmuşdur". O əlavə edib ki, müharibə dövründə sonuncu qəbristanlıq üzərində xəstəxana tikilmiş, İraq rejiminin bombardmanları nəticəsində həmin xəstəxana dağılıqdan sonra aparılan təmizləmə və qazıntı işləri zamanı Şəms Təbrizinin məzarının da yerləşdiyi bu qəbristanlıq aşkara çıxmışdır.

B.Xamaçı onu da deyib ki, artıq memarlıq sahəsində oxuyan tələbələr arasında Şəmsin məqbərəsinin maketi üçün müsabiqə elan edilib və ən yaxşı maket seçilərək, onun əsasında Şəmsin məzarı üzərində məqbərə tikiləcək.

ETİRAZLAR

Təbrizlilərin bu bəyanatına ilk etiraz edən görkəmli Azərbaycan alimi, Şəms Təbrizi irsinin tədqiqi və nəşri sahəsində misilsiz xidmətlər göstərmiş Məhəmmədəli Müvəhhid oldu. O qısa bir açıqlama ilə çıxış edib dedi: "Qətiyyətlə demək olar ki, Mövlana Cəlaləddinin piri qəbri Xoydadır. Ola bilsin, Təbrizdə tapılan Şəms adlı başqa bir şəxs məzarıdır".

Qeyd edək ki, M.Müvəhhid Şəmsin məzarının Xoyda olması fikrini özünün "Şəms Təbrizi" adlı kitabında (birinci nəşri – 1996-cı il) geniş şəkildə əsaslandırmışdır və biz də ötən il yazdığımız bir məqalədə dəyərli tədqiqatçının mövqeyinə şərik olduğumuzu bildirmişik. Bu barədə ətraflı bir qədər sonra.

Müvəhhidin ardınca sufizmin və Mövlana yaradıcılığının başqa bir görkəmli tədqiqatçısı Tofiq Sübhani Təbriz şəhər şurasının məlumatına münasibətini bildirib. O, həmin qurumu haqqında danışdığı sənəd və qaynaqları nəşr etməyə çağırıb, öz mövqeyini də konkret mənbələr əsasında açıqlayıb: "Təbrizin tarixini Hafiz Hüseyn Kərbəlayi yazmış və onun əsərini Azərbaycan tarixini ən yaxşı bilən şəxslərdən biri, yəni mərhum Cəfər Sultanül-Qürrayi redaktə və nəşr etmişdir. Orada Şəmsin qəbrinin Təbrizdə olmasına dair bir söz deyilməmişdir". Sübhani əlavə edib ki, Gəcil qəbristanlığı XII əsrdən bəri böyük şəxsiyyətlərin basdırıldığı yer olmuşdur, amma Azərbaycanın görkəmli elm və sənət xadimlərindən bəhs edən qaynaqların heç birində Şəms Təbrizinin məzarının bu qəbristanlıqda yerləşməsinə dair bilgi verilmir. Beləliklə, mövcud məxəzlər əsasında Şəmsin qəbrinin Təbrizdə olmasını sübut etmək mümkün deyil; bunun üçün qəbir daşı və ya ona bərabər əhəmiyyətə malik bir şey ortaya qoyulmalıdır.

Sübhani həmçinin Şəmsin Konyadakı məzarının ona məxsus olmadığını vurğulayaraq deyib: "Mənim dostum olmuş Gölpınarlı kimi bir mövlanaşünas həmin məzarın Şəmsə məxsusluğunu təkzib etmiş, amma o zamankı

Türkiyə hökumətinin təzyiği nəticəsində susmalı olmuşdu". Mövlana divanının naşiri olan alim maraqlı bir fakta – Şəmsin məzarının Xoyda olması barədə XVI əsr fransız səyyahının verdiyi məlumatla və çəkdiyi şəkllə də diqqəti cəlb edib: "Bu avropalı səyyahın çəkdiyi şəkil təqribən yetmiş il bundan qabaq Türkiyədə çap olunmuşdur. Orada şəhərin ümumi mənzərəsi fonunda Şəms minarəsi təsvir edilmiş və Şəmsin qəbrinin onun böyründə olduğu göstərilmişdir".

Nəhayət, T.Sübhani əslən xoylu olan tanınmış tədqiqatçı Məhəmməd Əmin Riyahinin Xoy tarixinə və Şəmsin məqbərəsinin bu şəhərdə olmasına dair araşdırmalarını nəzərdən qaçırmamağı məsləhət görüb.

ŞƏMS MİNARƏSİ

Şəms Təbrizinin məzarının Xoydakı məşhur Şəms minarəsi yaxınlığında olduğunu ilk dəfə elmi şəkildə əsaslandıran şəxs qiymətli "Xoy tarixi" adlı kitabın müəllifi Məhəmməd Əmin Riyahi olmuşdur. Doğma şəhərini hədsiz məhəbbətlə sevən alim özü bu barədə yazır: "Hər dəfə Şəms Təbrizi minarəsinin yanına gələndə, atamın bütün xəbərdarlıq və qadağalarını unudub xüsusi şövq və sevinclə dar və qaranlıq dəhlizdən keçərək, sınıq-salxaq pillələrlə tövşüyə-tövşüyə yuxarı qalxırdım ki, minarənin başından Xoy düzənliyinə, şəhərin gil və kərpic evlərinə tamaşa edirəm. Bu məqsədə çatanda uşaq qüruru bütün vücudumu bürüyürdü. Evə qayıdanda isə atam bu minarəyə aid rəvayətləri nəql edirdi. Bunlardan ən şirini

Mövlana ilə Şəmsin qeyri-adi görüşü barədəydi: Mövlana Şəmsi axtara-axtara gəlib bu minarənin yanına çıxır. Görür ki, Şəms minarənin başında dayanıb. Pillələrlə yuxarı qalxır. Amma ora çatanda Şəmsin minarənin ayağında durduğunu görür. Tələsik aşağı enir. Yenidən Şəmsin minarənin üstündə durduğunun şahidi olur. Bu hadisə bir neçə dəfə təkrarlanır və Mövlananın əli Şəmsə çatmır ki, çatmır..."

Bu cür xatirələrlə tədqiqatçı kimi fəaliyyətə başlayan, uzun illər Türkiyədə çalışan M.Ə.Riyahi məsələnin araşdırılmasına girişir və gəldiyi nəticələri 1996-cı ildə "Kilk" ("Qələm") dərgisində nəşr etdirdiyi məqaləsində açıqlayır. Məlum olur ki, Şəmsin qəbrinin Xoyda olduğunu bildirən ən qədim mənbə 1442-ci ildə yazılmış "Mücməli-Fəsihi" əsəridir. Onun müəllifi Fəsihi Herəvi hicri 672-ci (1272/73-cü) ilin hadisələrindən bəhs edərkən yazır: "Xoyda dəfn olunmuş Mövlana Şəmsəddin Təbrizinin vəfatı – Mövlanayi-Rum adı ilə məşhur olan Mövlana Cəlaləddin Bəlxî öz divanını onun adına bağlamışdır". Şəmsin Xoyda dəfn olunduğunu Fəsihi hicri 698-ci (1299-cu) ilin hadisələrindən bəhs edərkən bir daha vurğulayır. Qeyd edək ki, "Mücməli-Fəsihi" elm aləmində kifayət qədər mötəbər mənbə sayılır və müəllif bu əsərini yazarkən, daha qədim yazılı qaynaqlardan istifadə etmişdir. Ondan bir müddət sonra (1487-ci ildə) yazılmış məşhur "Təzkirətüş-şüəra"da isə Şəmsi tapmaq ümidi ilə Mövlananın Təbrizə səfər etməsindən bəhs olunur.

M.Ə.Riyahinin əsaslandığı digər bir mənbə Firudin bəyin "Münşəatüs-səlatin" əsəridir. Orada deyilir ki,

Osmanlı hökmdarı I Süleyman 1526-cı ilin yayında Təbrizə növbəti yürüşdən qayıdarkən üç gün Xoyda qaldı və "rəbiül-əvvəl ayının 4-də cümə axşamı günü qoşunun komandanı İbrahim Paşa ilə birlikdə Həzrət Şəms Təbrizinin mübarək məzarını ziyarət etmək şərəfinə nail oldu".

Qeyd olunduğu kimi, M.Ə.Riyahi uzun illər Türkiyədə (İstanbul və Ankara universitetlərində) çalışmış, o cümlədən, İranın Türkiyədəki Mədəniyyət Mərkəzinin bünövrəsini qoymuşdur. Türkiyədə Mövlana irsinin ən böyük tədqiqatçısı mərhum Əbdülbaqi Gölpınarlı ilə yaxın dost olan Riyahi onunla bağlı bir xatirəsini də qeyd edir: "1966-cı ildə o mərhum (Gölpınarlı – M.M.) Konyada Mövlana məqbərəsi kitabxanasındakı əlyazmaların araşdırılması və onların kataloqunun çapa hazırlanması ilə məşğul idi. O bilikli və mələk xislətli insanla xoş günlər keçirirdik. Bir gün ondan xahiş etdim ki, mənə Şəmsin məzarının ziyarətinə və yenicə tapılmış o quyuya (söhbət Şəmsin guya öldürülərək atıldığı quyudan gedir – M.M.) baxmağa aparsın. Onun buna meylsizliyini görüb Əflakinin rəvayətlərinin saxtılığı və Şəmsin məzarının Konyada olmasının əsassızlığı barədə şübhələrimi ona açdım. Dedim: "Sizin yazdıqlarınızdan belə çıxır ki, özünüz də Şəmsin Konyada dəfn olduğuna əmin deyilsiniz". Şirin, mənalı və arifanə bir təbəssümlə dedi: "Nə işinə qalıb? Gənc araşdırıcılar belə bir ehtimal irəli sürdülər, mən də ürəklərini qırmaq istəmədim. Bu ehtimal Şəmsin məqamından heç nə

askiltmir, amma Mövlana məqbərəsinin əzəmət və cəlalını qat-qat artırır".

ŞƏMSİN ÖLDÜRÜLMƏSİ BARƏDƏ ƏFSANƏ

Şəms Təbrizinin Konyada uyuması barədə fikirlər onun bu şəhərdə qətlə yetirildiyinə dair rəvayətlərə söykənir. Təbii ki, bu şəhərdə öldürülübsə, burada da dəfn olunmalı idi, onun üçün məzar da tapılmalıydı. Amma doğrudanmı?

Məhəmmədəli Müvəhhid yuxarıda adı keçən monoqrafiyasında ilk növbədə Şəmsin öldürülməsi versiyasının haradan qaynaqlandığını araşdırır. Məlum olur ki, Şəmsin qəfildən yoxa çıxmasının bilavasitə şahidləri olan Sultan Vələdin (Mövlananın oğlu) və Sepəhsaların yazdıqlarında onun öldürülməsinə azacıq işarə belə yoxdur. Üstəlik Şəms məhz bu şəkildə – xəbər-ətərsiz yoxa çıxacağını qabaqcadan onlara söyləyibmiş: *"Bu dəfə elə getmək istəyirəm ki, mənim harada olduğumu kimsə bilməsin"* (Sultan Vələd); *"Bu dəfə elə yoxa çıxacağam ki, bir məxluq da mənim izimi-tozumu tapa bilməyəcək"* (Sepəhsalar). Elə də olur. 1248-ci ilin cümə axşamı günlərinin birində (ay göstərilmir – M.M.) səhər "Mövlana mədrəsədə pirin yanına gedir və onun evdə olmadığını görür". Bu olay barədə sözügedən şəxslər belə məlumat verirlər: *"Qəflətən hamının arasından itdi"* (Sultan Vələd); *"Birdən qeybə çəkildi"* (Sepəhsalar). Sonuncu onu da əlavə edir ki, həmin hadisədən sonra Mövlana "bulud kimi doldu", amma Şəmsin bu dəfə də Şama getdiyini zənn

elədi. Buna görə də o diyardan gələnlərdən onun sorağını alırdı, özü də bir neçə dəfə Şəmsi tapmaq ümidi ilə Şama yollanmışdı.

Şəmsin qətlə yetirilməsi barədə versiya ilk dəfə onilliklər sonra "əl-Kəvakib əl-müzyiə" ("Parlaq ulduzlar") adlı əsərdə öz əksini tapmışdır. Diqqət yetirin ki, müəllif bu versiyamı kifayət qədər ehtiyatla qələmə alır: "Şəms Təbrizi yoxa çıxdı və onun hara getdiyi bilinmədi. Deyilənə görə, Mövlana Cəlaləddinin ətrafındakılar onun canına qəsd etmiş və qəflətən onu öldürmüşlər. Amma doğrusunu Allah bilir!" Ardınca Əhməd Əflakinin bu barədə ziddiyyətli rəvayətləri gəlir. 1318-1358-ci illərdə yazdığı "Mənaqibül-arifin" əsərində əvvəlcə o, Şəmslə Mövlananın ikilikdə söhbət etdikləri zaman bir nəfərin gəlib Şəmsi bayıra çağırması və orada gözləyən yeddi əleyhdarının onu öldürməsi barədə məşhur əhvalatı verir. Başqa bir yerdə isə Sultan Vələdin arvadı Fatimə xatunun (!) dilindən nəql edir ki, bir gecə Şəms Sultan Vələdin yuxusuna girib onu öldürərək filan quyuya atdıqlarını deyir. Sultan Vələd gecə yarısı məhrəm dostları ilə gedib onun meyitini quyudan çıxarır, gülab və müşklə yuyub Mövlana mədrəsəsinin banisi Bədrəddin Gövhərtaşın böyründə basdırır.

Halbuki tarixi qaynaqlara əsasən, sözügedən əmir Şəmsin yoxa çıxmasından sonra 15 il həyatda olmuşdur. Mərhum Gölpınarlı bu ziddiyyəti həll etmək üçün "Şəmsin Gövhərtaşın böyründə deyil, Gövhərtaşın Şəmsin böyründə basdırıldığını" yazırdı. Amma elə Gölpınarlının

özünün araşdırmaları deyilən yerdə yalnız bir məzarın (Gövhərtəşin məzarının) olduğunu aşkara çıxarmışdı.

M.Müvəhhid Mövlana divanındakı çoxsaylı nümunələrin təhlili əsasında onun Şəmsin doğma şəhəri Təbrizə qayıtması ehtimalına da inandığını sübuta yetirir. Və özü də bu variant üzərində dayanıb yazır ki, Şəms Konyadan çıxıb Təbrizə yollanarkən Xoyda vəfat etmiş və orada dəfn olunmuşdur. Tədqiqatçının fikrincə, bu hadisə Şəmsin Konyanı tərk etməsindən 1-2 ay sonra baş vermişdir. Buna görə də o, "Şahidi-sadiq" müəllifinin Şəms Təbrizinin 1248-ci ildə vəfat etməsi barədə məlumatını ağlabatan sayaraq qəbul edir (Fəsihi Herəvinin göstərdiyi 1273-cü ili isə inadırcı bilmir, hərçənd M.Ə.Riyahi Mövlananın da vəfat ili olan həmin tarixin araşdırılmalı olduğunu göstərir).

Qeyd edək ki, mütəxəssislərin fikrincə, Xoydakı minarə Səlcuqlar (ən azı erkən monqol) dövrünə aid bir abidədir. Səfəvilər dönəmində yenidən qurulan bu minarənin XV yüzillikdən etibarən Şəmsin adı ilə əlaqələndirildiyi dəqiq məlumdur. Bütün bunları nəzərə almaqla, 2007-ci ilin sonlarında Mövlananın 800 illiyi çərçivəsində Xoyda İran parlamenti sədrinin də iştirak etdiyi böyük tədbir keçirildi. Şəmsin məzar daşı yeniləndi, büstü qoyuldu, ərazidə qazıntı işləri aparılmağa başladı.

Belə düşünmək olardı ki, ən azı İranda Şəmsin harada dəfn olunması barədə mübahisələrə son qoyulub. Amma Təbrizdən səslənən bəyanat bunun belə olmadığını göstərdi. Hərçənd bu cür məsələlərə Şəms Təbrizi tipli şəxsiyyətlərin öz yanaşması vardı. Onlardan biri deyirdi:

"Vəfatımızdan sonra bizim qəbrimizi dünyada axtarma, çünki bizim məzarımız arif insanların könlündədir". Kim bilir, bəlkə də ən düzgün yaşama elə budur...

3 may 2008

ŞƏMS TƏBRİZİNİN “QISA KƏLAMLAR”I¹

Sözün meydanı çox dardır,
mənanın meydanı geniş!
Sözdən qabağa get ki,
genişlik görəsən,
meydan görəsən!

* * *

Mənə yüz min dirhəm
xərcləsən də,
sözümə qiymət qoymağının yerini verməz!

* * *

Sən Sözü
öz biliklərin,
öz idrakın
və fəlsəfənlə yozursan...

* * *

Elə bilirsən ləzzət alanın
həsrəti azalar?!
And olsun Allaha ki,
onun həsrəti daha da artar!
Çünki bu dünyaya

¹ “Məqalat”dan (“Söhbətlər”dən) əlavə, bir sıra əlyazma və nəşrlərdə Şəmsin lakonik və tutumlu deyimlərindən ibarət “Qısa kəlamlar”ı (“Kəlimate-qısar”) da yer alır. Şəms haqqında “Üçüncü yazı” (“Xətte-sevvom”) adlı qiymətli kitabın müəllifi Nasirəddin Sahibəzzamani böyük bir qismi elə “Məqalat”dan seçilmiş bu kəlamları xüsusi bir oxunuşda təqdim etmişdir. Biz həmin oxunuşu qəbul etməklə, kəlamlardan bir hissəsinin farscadan tərcüməsini burada veririk.

daha çox öyrəşər.

* * *

Azadlıq – arzusuzluqdur!

* * *

Daha çox tədqiq edən daha çox təqlid edər!

* * *

Ağılın ayağı süstdür –
ondan bir şey çıxmaz!

* * *

Ağıl astanaya qədər gedər,
amma evə girə bilməz!
Orada ağıl pərdədir,
ürək – pərdədir,
baş – pərdədir!

* * *

Haqq
mənim əlimdədir!
Haqq
mənimlə deyil!

* * *

Mənim könlüm
kimsənin xəzinəsi deyil,
Haqqın xəzinəsidir!

* * *

Bəziləri
öz xəyalını
Tanrı bilir!

* * *

Tarıya p r stif
 z n  p r stifi
t rgitm kdir!

* * *

Hər Őey insana fəda olur,
insan isə
 z n !

* * *

Bu dünya evi
insan bədəninin rəmzidir,
insan bədəni isə
baŐqa bir dünyanın!

* * *

N  m Ők l  d Ős n,
 z nd n gileyl n:
"M Ők l  z md dir" – de!

* * *

Etihad
v  EŐq
insanı cəsarətli edər,
bütün qorxularını aparar!

* * *

S ni isid n
hər bir etihadı
saxla!
S ni soyudan
hər bir etihadından
uzaqlaŐ!

* * *

Müsəlmanlıq –
nəfslə savaşımaqdır
Kafirlik –
nəfslə barışmaq!

* * *

Əhsən o yalana ki,
min doğrudan
ışıqlıdır,
xoşdur,
mübarəkdir!

* * *

Kafirə şükr etmək gərək –
heç olmasa riyakar deyil!

* * *

Kafirləri sevirəm –
çünki dostluq iddiasında deyillər!
Deyirlər:
- Biz kafirik,
düşmənik!

* * *

Kilsələrdə,
bütxanalarda
o qədər dostlarımız var ki!

* * *

Yoxsulluq var, adamı Haqqa yaxınlaşdırır
və Haqdan qeyri hər şeydən uzaqlaşdırır.
Yoxsulluq da var, adamı Haqdan qaçırır

və xalqın ayağına aparar!

* * *

Səbrin mənası

işin axırını görməkdir.

Səbirsizliyin mənası

işin axırını görməmək.

* * *

Ərənlər

bütün ömürlərində

bircə dəfə üzr istərlər.

O bir dəfəyə də

peşman olarlar!

* * *

İnsafsızlıq paxıllıqdan doğar!

* * *

Onu yandırdım,

çünkü yaşamaq yanmaqdadır!

Onu xaraba qoydum,

çünkü abadlıq xarabalıqdadır!

* * *

Düşmənin etirafı səksən şahiddən yaxşıdır!

* * *

Söyləmək –

can qoymaqdır!

Dinləmək –

can bəsləmək!

* * *

Mömin sərgərdan olmaz!

* * *

Bəzilərinde
günah libası saxtadır
Bəzilərinde
savab libası saxtadır!

* * *

Pul – dünyapərəstin qibləsidir!

* * *

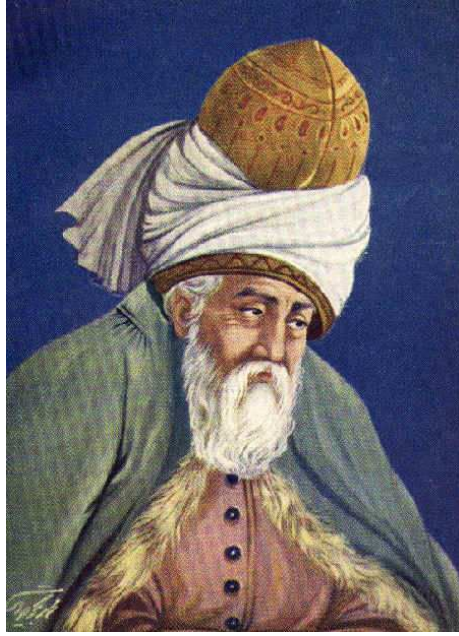
Biz hələ deməyə əhliləşməmişik,
Kaş ki, dinləməyə əhliləşəydik!
Gərək tam deyəsən
və tam dinləyəsən!
Ürəklər möhürlü,
dillər möhürlü,
qulaqlar möhürlüdür!

QAYNAQLAR:

1. Məqalate-Şəms Təbrizi. Be təshih-e Əhməd Xoşnevis. Tehran, 1349.
2. Məqalate-Şəms Təbrizi. Təshih və təliq: Məhəmmədəli Müvəhhid. Tehran, 1377.
3. Qozideye-Məqalate-Şəms Təbrizi. Entexab və touzih: Məhəmmədəli Müvəhhid. Tehran, 1375.
4. Məhəmmədəli Müvəhhid. Şəms Təbrizi. Tehran, 1379.
5. Nasirəddin Sahibəzzamani. Xətte-sevvom. Tehran, 1379.
6. Bədiüzzaman Foruzanfər. Resale dər təhqiye-əhval və zendeqaniye-Mövlana Cəlaləddin Məhəmməd məşhur be Mövləvi. Tehran, 1361.
7. Sultan Vələd. Vələdnamə. Ba moqəddeme və təshih-e Cəlal Hüməyi. Tehran, 1315.
8. Ahmet Eflaki. Ariflerin menkibeleri. Çeviren: Tahsin Yazici. Cilt 1-2. İstanbul, 1989.
9. Fəridun Sepəhsalar. Resale dər əhvale-Mövlana Cəlaləddin. Təshih: Səid Nəfisi. Tehran, 1325.
10. Məsnaviye-mənəvi. Əsərə-Mövlana Cəlaləddin Məhəmməd Bəlxi məşhur be Mövləvi. Motabəğə-nosxeye-təshihə-Nikolson. Tehran, 1380.
11. Kolliyate-Divane-Şəms. Motabəğə-nosxeye-təshihşodeye-ostad Bədiüzzaman Foruzanfər. Cild 1-2, Tehran, 1378.
12. Abdülbaki Gölpınarlı A. Mevlana Celaleddin. İstanbul, 1985.

13. Məhəmməd Əmin Riyahi. Tarixə-Xoy. Tehran, 1372.
14. Əhməd Cəlali Fərahani. Dər atəşe-Şəms. –
http://www.aftab.ir/articles/art_culture/literature_verse/c5c1134561347p2.php
15. <http://www.tebyan.net/index.aspx?pid=41144>
16. <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8702100766>
17. https://www.aftab.ir/news/2008/may/01/c5c1209630823_art_culture_literature_verse.php
17. <http://shamskhoy.blogfa.com/post-166.aspx>
18. <http://shamstabrizi.com/>
19. <http://www.kalbinesesi.com/konu1/mevlana20.asp>

MÖVLANA CƏLALƏDDİN RUMİ

شعر چه باشد بر من تا که از آن لاف زنم،
هست مرا فن دگر غیر فنون شعرا.
شعر چو ابريست سیه من پس آن پرده چو مه،
ابر سیه را تو مخوان ماه منور به سما!

*Şeir mənim yanımda nədir ki, onunla qürrələnim,
Mənim şairlərin sənətindən fərqli bir sənətim var.
Şeir qara bir bulud kimidir, mənə o pərdənin
arxasındakı Ay kimi,
Sən qara buludu səmada işıq saçan Ay adlandırma!*

Qübbeyi-Xəzra, Konya

MÖVLANA NƏ DEYİR?

Dahi müəfəkkirin bəşəriyyətə ən mühüm mesajı tolerantlıq, anlaşma və birlikdir

1207-ci il sentyabrın 30-da o vaxtlar Xarəzmşahlar dövlətinin əsas şəhərlərindən biri, indi isə Əfqanıstanın şimalında kiçik yaşayış məntəqəsi olan Bəlxədə «alimlərin sultanı» ləqəbli Bəhaəddin Vələdin ailəsində dünyaya göz açmış Mövlana Cəlaləddin Ruminin (1207-1273) adı və fikirləri bu gün yer kürəsinin dörd bir guşəsində dillər əzbəridir. Müxtəlif araşdırma və sorğular onun təkcə mənsub olduğu regionda, xüsusən Türkiyə və İranda deyil, Avropa və Amerikada da ən çox oxunan, kitabları ən çox satılan müəlliflərdən biri, bəzi hallarda isə birincisi olduğunu göstərməkdədir. Ruminin şəxsiyyəti və düşüncələri çoxdan Şərqi ədəbi-bədii və fəlsəfi fikir tarixinin faktı olmaqdan çıxaraq, ümumbəşəri mənəvi-əxlaqi dəyərlər xəzinəsinin ayrılmaz hissəsi olmuş, müxtəlif incəsənət növlərinin (musiqi, rəssamlıq, kalligrafiya, tətbiqi sənətlər, kino və s.) mövzu və predmetinə çevrilmişdir. Bu gün onun əsərləri təkcə akademik qurumlarda, müxtəlif elmi mərkəzlərdə tədqiq olunmur, həm də dünyanın bir çox ölkələrində öz sıralarında Mövlana vurğunlarını birləşdirən Mövlana cəmiyyətlərində, Mövlana klublarında öyrənilir və təbliğ edilir. Bu qeyri-adi populyarlığın, bu misilsiz şöhrətin səbəbi, heç şübhəsiz, Mövlana yaradıcılığının müasirliyində, onun XIII yüzillikdə olduğu kimi XXI

əsrdə də insanları düşündürən, narahat edən ən vacib suallara cavab verməsində, bəşəriyyətə yaşayış və birgəyaşayışın mükəmməl fəlsəfəsini təqdim etməsindədir.

Əksər orta əsr müəlliflərindən fərqli olaraq, Cəlaləddin Ruminin bioqrafiyası bəzən hətta ən xırda detallarına qədər məlumdur (bu bioqrafiyanın yeganə sirli-müəmmalı səhifəsi onun dahi Azərbaycan mütəfəkkiri Şəms Təbrizi ilə münasibətləri və bu görüşün onda yaratdığı təbəddülatdır). Yeddi yaşı olarkən, atası bir tərəfdən Xarəzmşahlar sarayında nüfuz sahibi olan məşhur ilahiyatçı Fəxrəddin Razi (sonralar bu şəxsin tənqidi Mövlananın əsərlərində də yer alacaq) ilə münacişə üzündən, digər tərəfdən də yaxınlaşan monqol hücumunu nəzərə alıb ailəsi və yaxın müridləri ilə Bəlxə tərk edir. Nişaburda onlar sufi poeziyasının nəhəng simalarından olan Fəridəddin Əttarla görüşürlər. Müdriklik çağlarını yaşayan Əttar öz «Əsrarnamə»sini Cəlaləddinə bağışlayaraq, böyük uzaqgörənliklə atasına deyir: *«Çox keçməz, sən bu oğlun dünyanın bütün aşıqlarına od vurur»*.

Nişaburdan Bağdada gedən, daha sonra Məkkə-Mədinə-Qüds-Dəməşq-Hələb-Malatya-Sivas-Qeysəriyyə marşrutu ilə Anadoluya gələn ailə yeddi il Larəndədə yaşayır. Bundan sonra səlcuq hökmdarı Əlaəddin Keyqubad onları Konyaya dəvət edir. 1228-ci ildə atası ilə birgə Konyaya gələn Mövlana Hələbdə təhsil aldığı iki il nəzərə alınmazsa, bütün ömrünü burada yaşayır. Onun Şəms Təbrizi ilə sonralar Qurandan götürülmüş ifadəylə

«mərcül-bəhreyn» («iki dənizin qovuşması») adlandırılan tarixi görüşü də 1244-cü ildə məhz bu şəhərdə baş verir.

Amma Mövlananın tanınması və dərki baxımından daha mühümü, fikrimizcə, onun mənəvi bioqrafiyasıdır. Bu mənəvi bioqrafiyanı şairin özü məşhur bir beytində belə ifadə edib:

حاصل عمرم سه سخن بیش نیست:

خام بدم، پخته شدم، سوختم.

*Ömrümün xülasəsi üç sözdən artıq deyil:
Çiydim, bişdim, yandım.*

Bu sözlər obrazlı şəkildə olsa da, həm Mövlananın mənəvi təkamülünü, həm də onun idrakının mərhələlərini dəqiq əks etdirir. Uşaqlıq və yeniyetməlik «çiyliyini» arxada qoyan Mövlana 37 yaşında dövrünün ən görkəmli din alimlərindən biri, çoxsaylı şagirdləri olan püxtələşmiş bir müdərriş-müəllim idi. Lakin Şəms Təbrizi kimi nadir şəxsiyyətlə görüş onun dünyaya və özünə baxışında yeni üfüqlər açdı, onu elmin quru və mübahisələrlə dolu dünyasından eşqin şövq və cazibə ilə dolu aləminə daxil etdi (Füzulinin məşhur: «Eşq imiş hər nə var aləmdə, Elm bir qilü-qal imiş ancaq» beytini yada salaq), sufilərin terminologiyası ilə desək, «həqqül-yəqin» - Haqqa qovuşma mərhələsinə ucaltdı. Məhz bundan sonra Mövlananın nəhəng poetik istedadı üzə çıxdı, necə deyərlər, ilham bulağının gözü açıldı, o yanmağa (Şəmslə

görüşünü o, yanan çırağın yanmayan çırağa toxunub getməsi kimi səciyyələndirmişdi) və öz odlu-atəşli qəzəlləri ilə başqalarını da yandıрмаğa, donuqluqdan, ölgünlükdən, qarşılıqlı soyuqluq və etimadsızlıqdan xilas etməyə, sevgiyə və birliyə çağırmağa başladı. Başqa sözlə, Mövlananın bu məqamı, Sədi Şirazinin təbirincə desək, təkcə «öz çulunu sudan çıxarmaq», yəni fərdi nicat üçün deyildi, onun üzərinə birləşdirmək missiyası düşmüşdü və məhz buna görə də o, SÖZə üz tutdu, öz mənəvi təcrübəsini milyonlarla bölüşməkdən, onlara ruhu təmizləməyin yolunu göstərməkdən ötrü bitməz-tükənməz (özü belə deyir: *Meşələr qələm, dəniz mürəkkəb olsa da, «Məsnəvi»nin sonu görünmür*) «Məsnəvi»sini yaratdı.

Mövlana, əlbəttə, sufi şairdir. Onun orta əsrlərdə «farsca Quran» adlandırılan «Məsnəvi»si müasir tədqiqatçılar tərəfindən «sufi poeziyasının zirvəsi», «sufizmin ensiklopediyası» kimi qiymətləndirilir. Amma Mövlananı digər sufi ədib və mütəfəkkirlərdən fərqləndirən çox mühüm cəhətlər var və onun qeyd olunan populyarlığında bu cəhətlər mühüm rola malikdir.

Bunlardan birincisi, Mövlananın dialektik düşüncə tərzidir. Mövlana öz böyük sələflərinə nə qədər hörmətlə yanaşıb onlardan faydalansa da, hədsiz qədrdanlıqla:

عطار روح بود و سنائی دو چشم او

ما از پی سنائی و عطار آمدیم

Əttar ruh idi, Sənai onun iki gözü;

Biz Sənai və Əttarın ardınca gəldik

- söyləsə də, bu mükəmməl dialektika adı çəkilən şairlərin heç birinə xas deyil. Onu da deyək ki, dahi alman filosofu Hegel öz dialektik təlimini yaradarkən Rumidən bəhrələndiyini gizlətməmişdir. Mövlanaya görə, dünya əksliklərdən (ziddiyyətlərdən) ibarətdir, onlar arasında daim mübarizə gedir, amma onlar həm də ayrılmazdır, biri digəri vasitəsilə dərk olunur. Əksliklərin mübarizəsi həmahənglik, harmoniya əldə olunması üçündür:

زندگانی آشتی ضد هاست

مرگ آن کانددر میانشان جنگ خاست

Həyat əksliklərin barışmasıdır;

Onlar arasında müharibə – ölüm deməkdir.

Üstəlik dünyada hər şey dəyişkən və nisbidir (məsələn, zəhər ilan üçün həyat, insan üçün ölümdür). Kainatda hər şey əbədi hərəkət və yeniləşmədədir:

عمر چون جوی نو نو میرسد

مستمردی می نماید در جسد

آن ز تیزی مستمرشکل آمده است

چون شرر کش تیز جنبانی بدست

شاخ آتش را بجنبانی به ساز

در نظر آتش نماید بس دراز

*Ömür arxdakı su kimi hər an təzələnir,
Amma bədəndə daimi kimi görünür.
Əlində sürətlə oynatdığı məşəl kimi
Ömür də tez keçdiyindən daimi (durmuş) görünür.
Yanan budağı tez-tez tərپətsən,
Gözünə çox uzun alov görünər.*

Bu isə yaradılış aktının arasıkəsilməzliyi, ilahi zühurun fasiləsizliyi deməkdir. Mövlana kainatın təkamülünün Şərq fəlsəfəsindəki «cisim-bitki-heyvan-insan-Allah» sxemini qəbul edir və bunu xüsusi olaraq vurğulayır ki, hər bir mərhələ əvvəlkinin inkarıdır, onun ölümü və unudulmasıdır. Bu ümumfəlsəfi müddəadan hər bir insanı düşündürən əsas məsələ – ölüm qorxusu və ölməzlik istəyi ilə bağlı çox mühüm bir nəticə çıxarılır:

از جمادی مردم و نامی شدم
وز نما مردم به حیوان بر زدم
مردم از حیوانی و آدم شدم
پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم

*Mən cansız cisim kimi ölüb bitki oldum,
Bitki kimi də ölüb heyvana çevrildim.
Heyvanlıqdan ölüb insan oldum,
Elə isə niyə qorxmalıyam, mən ölməkdən
haçan əskilmişəm?!*

Buna şübhə edənlərə isə deyir:

کدام دانه فرو رفت در زمین که نرست
چرا به دانه انسانت این گمان باشد؟

*Hansı toxum torpağa basdırılıb cücərmədi?
Sən niyə insan toxumu barədə belə [bəd] gümana
düşürsən?!*

Belə bir baxışın nəticəsi olaraq, əksər sufi şairlərdə gördüyümüz bədbinlik və ümitsizlik Mövlana yaradıcılığına yaddır. O, fatalist deyil, Tanrı iradəsini qəbul etsə də, insanın seçim haqqını, öz əməlləri üçün cavabdehliyini də tanıyır və bunu sadə bir misalla – insanın pis bir iş gördükdə utanması ilə əsaslandırır. Mövlana tərki-dünyalığa da çağırır, sadəcə dünyapərəstliyi rədd edir, dünyaya hədsiz bağlılığı kal meyvənin budaqdan bərk-bərk yapışmasına bənzədir, zahiri mənada bütlərə qarşı çıxanlara üz tutub:

مادر بت ها بت نفس شما ست
زآنکه آن بت مار و این بت اژدها ست

*Bütlərin anası sizin nəfsinizdir,
Çünkü o büt ilan, bu büt isə əjdəhadır*

- deyir. Dünyaya bağlılıq, nəfsin istəklərinə uymaq insanın əsl mahiyyəti olan ruhunu tutqunlaşdırır, onun «yağ kimi ayrandan ayrılmasına» imkan vermir. Ruhunu paklaşdırmayanın isə həqiqətə yetişməsi mümkünsüzdür, halbuki mütləq həqiqətin dərki insanın özünüdərkindən keçir. Şəms Təbrizi «Söhbətlər»ində deyir:

«همه عالم در یک کس است، چون خود را دانست، همه را دانست».

«Bütün aləm bir nəfərdədir, özünü tanıdısa, hamını tanıyar».

Həmin idrak nə qədər nisbi olsa da, insan bütün ömrü boyu buna can atmalıdır. Bu mənada «*Allaha* (mütləq həqiqətə – M.M.) *aparan yollar məxluqatın sayı qədərdir*» hədisinə əsaslanan Mövlana müxtəlif dini təlimlərin, məzhəb və təriqətlərin, ideoloji cərəyanların bu yöndəki mübarizə və iddialarını əbəs sayır, «haqq-batıl» çəkişmələrini rədd edir. Bu təlimlər barədə «onlar nə haqdır, nə də batıl» kimi orijinal bir fikir irəli sürür. Mövlanaya görə, həqiqət Günəş kimidir, onun bacalardan, pəncərələrdən düşərkən çoxalması, çoxluğuna dəlalət etmir. Həqiqəti dərkən başlıca vasitəsi eşqdır (ağıl, rəşadət idrak burada müəyyən mərhələyə qədər işə yarayır). Amma eşq tək-cə idrak aləti deyil, həm də «Məsnəvi»nin elə ilk sətirlərində deyildiyi kimi, «bütün xəstəliklərin təbibidir». Beləliklə, Mövlana bütün sosial bəlalərin, ictimai münaqişə, çəkişmə və anlaşılmazlıqların səbəbini eşqsizlikdə görür.

Eşq – ürəyin dilidir. Bu dili bilməyənin başqasını anlaması (lap eyni dilin daşıyıcısı olsalar da) çətin məsələdir. Odur ki, Mövlana ürək birliyini dil və din birliyindən üstün tutur. Bu mənada «Məsnəvi»dəki kiçik bir hekayət çox ibrətamizdir: Küçə ilə gedən türk, fars, ərəb və yunana kimsə bir dirhəm pul verir. Fars bu pula «ənqur», ərəb «enəb», türk «üzüm», yunan isə «stafil» almağı təklif edir (bu sözlərin hamısı müvafiq dillərdə «üzüm» deməkdir – M.M.). Bir-birini anlamayan yoldaşların mübahisəsi davaya çevrilir və onlar bilmirlər ki, hamısı elə bir şey istəyir. Mövlanaya görə, bu halda münaqişəyə səbəb onların dillərinin müxtəlifliyi yox, bir-birinin ürəklərinin istəyini başa düşə bilməməsidir. (Yeri gəlmişkən, Mövlananın musiqiyə xüsusi əhəmiyyət verməsinin bir səbəbi də budur. Şair: «*Rübabın dili eşq dilidir və bu dil türk, ərəb və yunan üçün birdir*» - deyirdi). Kamil insan üçün isə bu problem sadəcə mövcud deyil. O, nəinki insanların, həm də quşların, heyvanların, ağacların, daşların... dilini bilir və başa düşür.

Mövlana bir şeərində yazır:

چه تدبیر ای مسلمانان که من خود را نمی دانم

نه ترسا نه یهودم من نه گبرم نه مسلمانم

نه شرقیم نه غربیم نه بریم نه بحریم

نه از کان طبیعیم نه از افلاک گردانم

نه از هندم نه از چینم نه از بلغار و سقسینم

نه از ملک عراقینم نه از خاک خراسانم

دوئی از خود به در کردم یکی دیدم دو عالم را
یکی جویم یکی دانم یکی بینم یکی خوانم

*Nə tədbir, ey müsəlmanlar, mən özümü tanımıram,
Nə xristianam, nə yəhudi, nə atəşpərəstəm,
nə də müsəlman!*

*Nə şərqliyəm, nə də qərbli, nə qurudanam, nə də sudan.
Nə yerdəki mədəndənəm, nə də fırlanan göydən.
Nə Hindistandanam, nə də Çindən, nə Bolqardanam,
nə də Türkiüstandan.*

*Nə iki İraq mülküindənəm, nə də Xorasandan...
İkiliyi özümdən uzaqlaşdırdım, iki aləmi bir gördüm.
Birlik axtarıram, birliyi anlayıram, birlik görürəm,
birlikdən danışıram!*

Bəşəri birlik və anlaşmanın yəqin ki, bundan gözəl himni ola bilməz. Təəssüf ki, siyasi-ideoloji çəkişmələrlə, milli ədavət və etnik münaqişələrlə, irqi və dini ayrışçılıqla, sosial bərabərsizlik və haqsızlıqlarla dolu olan dünyamız Mövlananın bu idealından hələ çox uzaqdır. Amma bu gün bütün bəşəriyyət nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın bayrağı altında Mövlananın yubileyini qeyd edərsə, deməli, təsəlli var, bu idealın gerçəkləşəcəyinə ümid qalır. Mövlananın ruhunun şadlığı və əsl bayramı da məhz o zaman olacaq.

20-21 oktyabr 2007

MÖVLANA YARADICILIĞINDAN TƏRCÜMƏLƏR

“Məcalisi-səbə”də²

QƏRİBƏ HADİSƏLƏR³

Deyirlər, günlərin birində Bəni-İsraildən bir yolçu pozğunluq yuvası olan şəhərindən çıxıb çöllüyə üz tutdu. Axırı bir yerə çatıb bir tayfa gördü ki, [taxıl] əkmış və ona qulluq etmişdilər. Əkin başa çatıb [sünbüllər] boy atanda, dənələrlə dolub biçilməyə və xırmana yığılmağa hazır olanda isə onlar od gətirib bütün o zəmini yandırdılar. [Yolçu] öz-özünə dedi: “Qəribədir, bu cür məhsulu yandırmağa heyifləri gəlmir”.

Oradan keçib təəccüb və heyrət içində yol gedirdi ki, bir yerdə bir kişi gördü. [Kişi] bir daşla əlləşirdi, onu yerdən qaldırmağa çalışırdı, amma götürə bilmirdi, [həтта] tərپətməyə də gücü çatmırdı. [Belə olduqda] başqa bir daş gətirib onun üstünə qoydu və hər ikisini götürməyə cəhd elədi. [Bu dəfə daşı] qaldıra bilməsə də, yerindən tərپətdi. [Yolçu öz-özünə] dedi: “Qəribədir, birini götürə bilmirdi, iki daş daha ağırdır, bəs [onları] necə tərپədə bildi?!”

² “Məcalisi-səbə” (“Yeddi məclis”) – Mövlananın minbərdən söylədiyi vəzlərin toplusu. Fars dilində nəsrə yazılmış və müxtəlif dini, əxlaqi, irfani və ictimai mövzulara həsr olunmuş “Məcalisi-səbə”nin mətnində çeşidli ayə və hədislər, hekayət və şeirlər yer almışdır.

³ Başlıq bizimdir – M.M.

[Kişi] gedib üçüncü daşı gətirdi və o biri ikisinin böyrünə qoydu. Daş üç olan kimi hər üçünü yerdən qaldırdı.

Yolçu bu qəribə hadisəni də seyr edib yenidən çöllüyə üz tutdu. [Yolda] beş nəfərin tutub saxladığı bir qoyun gördü. [Onlardan] biri qoyunun belinə minmişdi, digəri qoyunu belinə almışdı, üçüncüsü qoyunun əmcəklərindən tutub sağırdı, başqa biri qoyunun başından tutmuşdu, sonuncusu isə ikiəlli qoyunun quyruğundan yapışmışdı.

Yolçu nəsə soruşa bilməyib yoluna davam elədi. [Az sonra] bir dişi it gördü ki, balaları onun qarnında hürürdü. Yolçu [öz-özünə] dedi: “Əcəb qəribə hadisələr gördüm!” Şəhərin darvazasına yaxınlaşanda bir qoca kişiyyə rast gəldi. [Ona] dedi: “Ey şeyx, gəldiyim bu yolda qəribə hadisələrlə qarşılaşdım”. [Qoca] soruşdu: “Nə olub, nə gördün?” [Yolçu] dedi: “Gördüm ki, bir tayfa [taxıl] əkdə, yetişəndə isə ona od vurdu”. [Qoca] söylədi: “Bu, Allah-təalanın sənə göstərmək istədiyi bir misaldır. O tayfanın adamları [əvvəl Allaha] itaət etmiş, sonda isə pozğunluq və günahla məşğul olmuşlar. [Ona görə də] Allah-təala: “Biz onların etdikləri [yaxşı] əməlləri qəsdən [havada uçan] dağın içində zərrələrə (toz dənələrinə) döndərərək”⁴ – [ayəsində deyildiyi kimi] onların əməllərini puça çıxardı.

[Sonra qoca] soruşdu: “Başqa nə gördün?” [Yolçu] dedi: “Gördüm ki, bir kişi bir daşı qaldırmaq istəyir, amma gücü çatmır”. Həmin əhvalatı axıradək danışdıqdan sonra qoca dilləndi: “Bu, bir günah etmiş adamın məsəlidir; həmin [günah] ona ağır və böyük görünürdü, o

⁴ “Furqan” surəsi, 23-cü ayə

qorxur və bunu daşıya bilmirdi. Qorxudan daha bir günah işlədib azca yüngülləşdi. Necə ki, daş iki olanda, tərپədə bildi, amma əvvəl daş bir dənə olduğundan tərپədə bilmirdi. Sonra üçüncü dəfə bir günah və fəsad törətdi və bütün günahlar onun üçün asan və yüngül oldu”.

[Yolçu] dedi: “Ey şeyx, yolda belə bir qoyun gördüm”. [Qoca] söylədi: “O qoyun dünyanın timsalıdır, onun belinə minən padşahlardır, onu belinə alanlar isə insanlardan bir şey diləyən yoxsullardır. [Qoyunun] quyruğundan tutan şəxs işi bitmiş və əcəli çatmış, [ölümünə] az qalmış adamları göstərir. Şeir:

*Nə qədər köynək dərdi çəkəcəksən?!
Bəlkə də o köynək sənənin kafənin olacaq.*

Qoyunun başından tutan o kəsdir ki, dünyada məşəqqət və əzab içində yaşayır. [Qoyunun] döşlərindən tutub sağan isə tacirlər və sərmayə sahibləridir”.

[Yolçu] dedi: “Bir dişi it də gördüm ki, küçükləri qarınında hürürdü”. [Qoca] söylədi: “Bu, vaxtsız söz danışanların məsəlidir. Onlar hələ analarının qarınında ikən hürən küçüklərə bənzəyirlər”. Şeir:

*Başında ağlın və göziün varsa,
Dilini saxla və başını qılıncdan qoru.
Baltıq danışan dil istəyində olmadı,
Buna görə də onun başını bədənindən
ayırırlar.*

[Yolçu] dedi: “Ey şeyx, dediklərini anladım. İndi [de görüm], özünü gümüş pula satan filan qadının evi hardadır, hansı məhəllədədir? Deyirlər, çox gözəldir və mən [onunla olmaq] istəyi ilə [bu şəhərə] gəlmişəm”. Şeyx üç dəfə yolçunun üzünə tüpürüb dedi: ”Ey bədbəxt, sənə nəsihətlər verdilər, qulaq asmadın, misallar göstərdilər, diqqət yetirmədin. Mən şeyx deyiləm, ölüm mələyiyəm (Əzrailəm), bu surətdə sənin gözüne göründüm. Bu saat Allahın əmri ilə sənin canını alacağam, heç su içməyə də möhlət verməyəcəyəm”. Yolçunun dərhal rəngi saraldı, [qorxudan] titrəməyə başladı. [Əzrail] aləmlərin Rəbbinin hökmü ilə onun canını aldı...

“Fihī ma-fihī”dən⁵

OVUCDA DƏYİRMAN DAŞI⁶

Mövlana buyurdu: Seyid Bürhanəddin Mühəqqiq⁷ danışdı ki, birisi [onun yanına gəlib] söylədi: “Sənin tərifiyi filankəsdən eşitdim”. [Seyid Bürhanəddin] dedi: “[Hələ bir söylə] görüm, o filankəs kimdir və onun o

⁵ “Fihī ma-fihī” (“İçində içindəkidir”) – Mövlananın müxtəlif məclis və yığıncaqlarda etdiyi söhbətlərin oğlu Sultan Vələd və müridləri tərəfindən qələmə alınmış farsca toplusu.

⁶ Başlıq bizimdir – M.M.

⁷ Seyid Bürhanəddin Mühəqqiq Termezi – Mövlananın atası Bəhaəddin Vələdin müridlərindən biri. Bəhaəddin Vələdin vəfatından sonra Konyada 9 il Mövlanaya mürşidlik etmişdir. 1240/41-ci ildə Qeysəriyyədə (Kayseridə) dünyasını dəyişmiş və orada da dəfn olunmuşdur.

səviyyəsi varmı ki, məni tanısin və tərifləsin. Əgər o məni sözümlə tanıybsa, deməli, məni tanımayıb, çünki bu söz qalmayacaq, bu hərf və səs qalmayacaq, bu dodaq və ağız qalmayacaq – bütün bunlar keçici təzahürlərdir. Əgər əməlimlə tanıybsa, [yenə də] eləcə. [Amma] əgər mənim zatımı (məhiyyətimi) tanıybsa, o zaman məni tərifləyə bilər və həmin tərif mənə aid olar”.

Buna uyğun bir hekayət var: Deyirlər, bir padşah öz oğlunu gizli elmləri bilən insanlara tapşırırmışdı ki, ona nücum, rəml və sair elmləri öyrətsinlər. [Oğlan] korafəhm və kütbeyin olmasına baxmayaraq, [həmin elmləri öyrənib] tam bir ustad oldu.

Bir gün padşah oğlunu imtahan etmək üçün ovcunda bir üzük gizlədib dedi: “Gəl söylə [görüm], ovcumda nə var?” [Oğlan] dedi: “Sənin ovcundakı şey girdədir, [rəngi] sarıdır, ortası deşikdir, [özü də] mädəndən çıxarılır”. Padşah söylədi: “İndi ki, əlamətlərini düzgün tapdın, onda hökm elə görək, belə bir şey nə ola bilər”. [Oğlan] cavab verdi: “Gərək ki, dəyirman daşı”. [Padşah] dedi: “Axı ağılı heyran qoyan bu qədər dəqiq əlamətləri bilik və təhsilin gücü ilə söylədin, niyə bircə bunu anlamadın ki, dəyirman daşı ovuca sığmaz?!”

İndi zəmanəmizin alimləri də elmdə tükü-tükdən seçirlər, özlərinə aid olmayan şeyləri dəqiqliklə bilir, bütün cəhətləri ilə dərk edirlər, [amma] onlara mühüm və hər şeydən yaxın olanı, yəni özlərini kənara qoyublar, öz-özlərini tanımırlar. Hər şey barədə halal-haram hökmü verib [deyirlər] ki, o caiz deyil, bu halaldır, o haramdır. [Amma] özlərinin halal ya haram, caiz yaxud qeyri-caiz,

təmiz yoxsa natəmiz olduqlarını bilmirlər. Halbuki bu ortası deşiklik, sarılıq və girdəlik təzahürlərdir, oda atınca, bütün bunlar qalmaz, mahiyyət qalar və cəmi əlamətlərdən təmizlənər. İstənilən kəs barədə elm, əməl və söz baxımından söylənən əlamətlər də həmçinin, o şəxsin cövhərinə aid deyil, halbuki bütün bunlar [yox olandan] sonra qalan odur. Onların (alimlərin) göstərdiyi əlamətlər də belədir, yəni bütün bunları deyərlər, şərh edərlər, axırda da hökm verərlər ki, ovucdakı dəyirman daşındır. Çünki əsas şeydən xəbərləri yoxdur...

"Məsnavi"dən

ƏZRAİLİN BİR KİŞİYƏ [QƏZƏBLƏ] BAXMASI VƏ ONUN SÜLEYMANIN SARAYINA QAÇMASI

(filoloji tərcümə)

Günorta çağı təmiz qəlbli bir kişi
Qaçıb Süleymanın ədalətli sarayına gəldi.

Üzü qəmdən saralmış, dodaqları göyərmişdi.
Süleyman ona dedi: «Ay ağa, nə olub?»

[Kişi] söylədi: "Əzrail mənə
Elə qəzəb və kinlə baxdı ki!"

[Süleyman] dedi: «Yaxşı, indi nə istəyirsən? De!»
[Kişi] söylədi: «Ey canların pənahı,

Küləyə əmr et ki, məni buradan Hindistana aparsın,
Bəlkə orada bəndənizin canı xilas ola!».

Beləcə insanlar yoxsulluqdan qaçarlar,
Buna görə də tamah və istəyə yem olarlar.

Yoxsulluq qorxusunu o [kişinin] qorxusu kimi bil,
Tamah və çalışmağı da Hindistan say!

[Süleyman] küləyə əmr etdi, o da dərhal
[Kişini] Hindistanda bir adaya apardı.

Ertəsi gün divan qurulan vaxt
Süleyman Əzrailə dedi:

«O müsəlmana niyə elə qəzəblə baxdın ki,
Ev-eşiyindən didərgin düşdü?!»

[Əzrail] dedi: «Mən ona haçan qəzəblə baxdım?!
Mən ona yol qırağında təəccüblə baxmışam.

Çünki Tanrı mənə buyurmuşdu ki, bax, bu gün
Onun canını Hindistanda alarsan.

Mən də təəccüblə [öz-özümə] dedim ki, onun
yüz qanadı olsa da,

[Bir günə] Hindistana getməsi mümkünsüzdür».

Sən dünyanın bütün işlərini bununla
Müqayisə elə, gözlərini aç, [yaxşı] bax!

Biz kimdən qaçırıq? Özümüzdənmi? Nə müşkül bir iş!
Biz kimdən oğurlayırıq? Haqdanmı? Nə böyük günah!

QAYNAQLAR:

1. Məsnəviye-mənəvi. Əsərə-Mövlana Cəlaləddin Məhəmməd Bəlxi məşhur be Mövləvi. Motabeğə-nosxeeye-təshihə-Nikolson. Tehran, 1380.
2. Məsnəviye-mənəviye-Mövlana Cəlaləddin Məhəmməd Bəlxi-Rumi ba həft ketabe-nəfise-digər. Kabul, 1985.
3. Kolliyate-Divane-Şəms. Motabeğə-nosxeeye-təshihşodeeye-ostad Bədiüzzaman Foruzanfər. Cild 1-2, Tehran, 1378.
4. Məqalate-Şəms Təbrizi. Təshih və təliq: Məhəmmədəli Müvəhhid. Tehran, 1377.
5. Bədiüzzaman Foruzanfər. Resale dər təhqiçe-əhval və zendeqaniye-Mövlana Cəlaləddin Məhəmməd məşhur be Mövləvi. Tehran, 1361.
6. Sultan Vələd. Vələdnamə. Ba moqəddeme və təshih-e Cəlal Hümayi. Tehran, 1315.
7. Əfzəl İqbal. Zendeği və asare-Mövlana Cəlaləddin Rumi. Tehran, 1375.
8. Cəlaləddin Hümayi. Mövləvinamə. Cild 1-2. Tehran, 1374.
9. Əbdülhüseyn Zərrinkub. Pelle-pelle ta molağate-xoda. Tehran, 1381.
10. Əbdülkərim Süruş. Qomare-aşəğane: Şəms və Mövlana. Tehran, 1379.
11. Аннемари Шиммел. Мир исламского мистицизма. М., 1999.
12. Кныш А.Д. Мусульманский мистицизм. СПб., 2004.
13. Руми. Поэма о скрытом смысле. Пер. Н.Гребнева. М., 1986.
14. Суфизм в контексте мусульманской культуры. М., 1989.
15. <http://www.semazen.net/index.php>

MÜNDƏRİCAT

“Təbrizdən doğan Günəş”in həqiqəti, yaxud bir addım
kənarda gülümsəyən adam (*Cavanşir Yusifli*)

ŞƏMS TƏBRİZİ

Təbrizdən doğan Günəş

Şəms Təbrizinin qəbri haradadır?

Şəms Təbrizinin “Qısa kəlamlar”ı

MÖVLANA CƏLALƏDDİN RUMİ

Mövlana nə deyir?

Mövlana yaradıcılığından tərcümələr

Məsiğə Məhəmmədi
Şəms və Mövlana
Bakı, “Nurlan”, 2010

Texniki redaktor: İ.Nizamioğlu
Operator: Elmira Məmmədova
Korrektor: Sevda

Çapa imzalanıb: 1.06.2010
Formatı: 84/108. Həcmi: 3,87 ç.v.
Sayı: 300. Ofset çap üsulu.
Qiyməti müqavilə ilə.

**Kitab “Nurlan” nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilib.**